

הסיכום והניתוח ממערכי השיעור לרומאן עברי.

ערך וכתב המורה: אלי פררה

חצוצרה בוואדי / מאת סמי מיכאל

סיכום וניתוח הרומאן

הודא: דמותו של אלכס משנית. הוא הקטליזאטור (המאיץ) של סיפור-המעשה. הרומאן כפי שנאמר בראשית הדברים, הוא רומאן ריאליסטי, כלומר: מספר את סיפורן של שלוש נשים וזקן אחד, גם ושתי בנותיה והסבא. בתיאור מערכת יחסים מפורטת בין הדמויות, תוך תיאור הרקע החברתי והמציאות של חייהן במקום החברתי של ישראל של שנות השמונים. הדגש הוא על תיאור המציאות כפי שהיא. הדמות הראשית היא הודא, אשר נאלצת להתמודד בכמה מישורים; האחד היותה שייכת לחברה ערבית עם נורמות נוקשות ביחסים שבינו לבינה. שנית, היא סובלת מכאבים כרוניים בכתף, דבר שמצביע על חולשה פיזית שמקרינה על חולשתה הנפשית. שלישית, היא פסיבית בכל מה שקשור ליוזמה לבנות מערכת יחסים עם גברים. מצד שני היא בחורה רגישה, אוהבת שירה (קוראת את יהודה עמיחי, משורר ישראלי-יהודי).

ניסיונה ביחסיה עם גברים מועט. רק בהיג' היה הניסיון היחיד שלה, והיא מתענגת על זיכרונות אלה. יש בה כמיהה עזה לפתח יחסים ומגע עם גבר כלשהו. אלכס, מבחינתה, נמצא בזמן הנכון ובמקום הנכון. מרי אחותה מסבירה לה את משמעות ה"מחשב" שיש לכול אחד בראש והיא אומרת לה, שהמחשב של הודא משדר לה "אולי" כלומר יש הקרנה של התחברות בין הודא לאלכס. זה לא תשובה של לא באלף רבתי. זה אולי. היא סובלת מחוסר בטחון עצמי בכל מה שקשור לגופה וליחסה של אמה אליה.

האם אינה דואגת לה אפילו אם היא מאחרת מאוד בלילה, כי היא בטוחה שאפילו סוטים לא יטרידו אותה ברחוב. הודא מתוודה בפני עצמה על המפגש בינה לבין אלכס. וידוי כאילו והוא לקוח משירו של עמיחי: "ודלת ביתי פתוחה כמו קבר שמתוכו קמו לתחייה". הקשר ההתחלתי בין הודא לאלכס הוא עדיין אפלטוני, אבל מרגישים את "החשמל" שעובר ביניהם. היא מסמיקה ומחליפה צבעים בכול פעם שעיניהם נפגשות, הוא מצידו אינו מפסיק להביט בה. היא מצויה בקונפליקט פנימי עמוק; מצוקה רגשית ומעמדית: מצד אחד סביבה לוחצת מאוד מצד הקרובים אליה; הסב, שאוהב אותה במיוחד, גם והחברות בעבודה, ומצד שני אי-יכולתה לפתח רגשות אהדה אצל הגברים, גם אבו-נחלה אומר: "אפילו תולעת של גבר לא תשתין עליה". בשל אי-יכולתה להשיג גבר לנישואין.

דמותה של מרי מנוגדת לזו של הודא. אצל מרי הגברים רוחשים, ותמיד רחשו סביבה. שָׁגָעָה את נשמתם ובמיוחד את בנו של אבו-נחלה – זוהיר. מצד שני, יש להודא תחושות ותשוקות לקיום מערכת יחסים עם גבר. עד כדי כך מצבה נואש, שהיא חיה באשליות ובהזיות. היא תפצח בשיר ובזמר כאשר גבר יחבק אותה וינשק אותה. זה מגיע עד אבסורד, כאשר היא הוזה משיכה מינית חזקה כלפי הסרסור שנכנס למשרד בה היא עובדת בסוכנות-הנסיעות. היא מגיעה למצב מצוקה, שאפילו עם פועל הניקיון המפגר של הוואדי "המה ליבה אליו". השאלה היא: האם מכל חייה ואשליותיה ליחסים עם גבר, האם אלכס אינו בעצם "ברירת המחדל", כמוצא אחרון לחוויית-אהבה? – השאלה נשארת פתוחה.

אלכס: לזכותו של אלכס ייאמר, שהוא משוחרר מכבלי הסכסוך הישראלי-פלשתינאי, בגלל היותו עולה חדש, נטול עכבות ודעות על המְקָם החברתי בזירה הישראלית-ערבית. חי וגדל בסביבה אחרת לגמרי, ברוסיה. יחסיו עם אנשים ונשים שבסביבתו טבעיים, בלי משקעים של שנאה ועוינות. אין אצלו, עדיין, הפנמה של הסכסוך הישראלי-פלשתינאי, כפי שזה קיים אצל בחור ישראלי רגיל, שנולד וגדל בישראל. מה עוד שברוסיה הוא ניזון במשך שנים מתעמולה חיובית ואוהדת כלפי הפלשתינאים. נקל לשער שמישכתו כלפי הודא היא טבעית ובלתי אמצעית.

כמו בין כל גבר ואישה. עיניו חודרות אותה, והוא קולט את ההיענות מצדה לדמותו ולגופו השרירי. הוא בחור שיודע לדאוג לענייניו. הוא משכיל ולומד בטכניון, מנגן בחצוצרה ומאורגן היטב. הצליח תוך יומיים לארגן את הגג המוזנח, לצבוע ולסייד אותו ולהפוך את חדרו למשכן נוח ואינטימי. כשהוא מזמין את מרי לכוס קפה בחדרו, זה נראה טבעי ביותר בעיניו, ואינו מודע או מתרגש ממעשהו, החמור לכשעצמו. כי עפ"י הנורמות של החברה הערבית זה לא יאה ואפילו "מסוכן" להזמין בחורה ערבית, רווקה, לחדר הפרטי שלך. אלכס מוכן להקריב ולסכן את עצמו, למען משהו שנראה בעיניו כמעשה עוֹלָה כנגד חלשים. עובדה שיצא להגן על שלוש נשים חלשות ואדם זקן מפני אלימותו הפיזית של זוהיר בלי לעשות חשבון. הוא יוצא מנצח ללא פגע בקרב הזה ופצע את זוהיר הבריון. לא רק שלא נפגע, הוא יוצא נשכר מתעוזתו ומצליח להוציא מאביו של זוהיר טובות-הנאה, כדי שהאירוע לא יגיע לאוזני המשטרה. הסבא רואה בו בחור אמיץ, פיקח ומבין עניין. הוא יודע שעליו אפשר יהיה לסמוך: הוא לא הסכים למשל, לחתום על תלונה במשטרה נגד זוהיר ולקחת על עצמו את האחריות, בהתמודדות שלהם עם אבו-נחלה, וכך יצא מורווח מכל הצדדים; גם הגן על חלשים, גם פגע והעניש את הבריון, גם זכה להטבות בשכר הדירה ולימודים בשל מעשהו, וגם קיבל "אשראי" רגשי והערכה מצד שתי הבנות השכנות: מרי והודא, ובעיקר מהודא שנשאה חן בעיניו. בתוספת להערכת הבנות, הוא מקבל גם את הערכתו של הסבא הזקן, על דרך התנהלותו ויכולתו.

מערכת היחסים בין הודא ומרי:

שתי האחיות אוהבות ודואגות אחת לשנייה. יש קשר הדוק בין השתיים, גם מעצם העובדה שהן שותפות לחדר אחד. אין סודות ביניהן, הן חשופות אחת כלפי השנייה. מרי מבינה מה בראש של הודא ולהיפך. הודא מבינה מה חושבת מרי. כל תנועה, כל מחווה של אחת מהן, השנייה קולטת את משמעותה. מרי היחידה שמבינה מיד שלהודא יש היענות להופעתו של אלכס. היא בהחלט תומכת באפשרות של התפתחות היחסים בין השניים, למרות וכנגד כל הסיכויים. בהיותה בחורה פתוחה ומתקדמת, היא אינה רואה שום בעיה בהתחברות בין בחורה ערבית לבין בחור יהודי, ובלבד שהודא תהיה מאושרת וסוף סוף תחווה אהבה אמיתית. מצד שני היא מסוגלת להיות עוקצנית באופן אכזרי כלפי הודא: "כי ממילא יש לך גוף קפוא... בשביל מה את חיה?".

משמעות השם: "חצוצרה בוואדי"

החבור בין שני שמות-עצם אלה: חצוצרה+וואדי, יוצר דיס-הרמוניה וזעזוע תת-הכרתי. בחצוצרה מנגנים בתזמורת, או בלהקה ואפילו בחדר פרטי בבית, אבל הצירוף הזה, שחצוצרה מנגנת, בעצם "תוקעת" את תקיעותיה בהד החלול של הוואדי, יוצר תחושה של אי-נוחות ו"קלקול השורה". ובאמת, אלכס עם החצוצרה שלו, מפר את שלוות החיים בשכונת וואדי ניסנאס.

נגינתו בחצוצרה (כלי נגינה, שהחברה הערבית אינה מורגלת בו) גורם לשכנים מְטָרד ואי-נוחות. דמותו, מוצאו היהודי וכלי הנגינה שלו, גורם להם להתעשת ולתהות מה קורה בסביבתם. בתרבות הערבית ובכלי הנגינה של המוסיקה הערבית כמעט ואין מוצאים את החצוצרה. הופעתה ונגינתה מפירה את שלותם, אבל היא רק סימבול. דמותו של היהודי-עולה-חדש, החודר לשכונה ומתנהג בה כאחד הדיירים, היא בעצם שגורמת להפרת השלווה בשכונה. החצוצרה מסמלת בצורתה ובאופייה, גם סממנים גבריים מאוד, בניגוד לכינור למשל. לתאר את אלכס מנגן בכינור... זה פשוט אינו מתאים לו. הוא גברי מאוד, מוצק וחזק ושרירי ותואם בגופו ובהופעתו, את קולה המהדהד של החצוצרה.

מלבד זאת, החצוצרה היא סמל לתרבות אחרת, לא יהודית אבל מערבית מאוד, שחודרת לנבכי אוזנם של שכניו הערביים. היהודי שמצליח לחדור ללב ליבה של השכונה הערבית, לכבוש את ליבה של בחורה ערבית ולא רק את ליבה, גם את גופה. התקיעה בחצוצרה, היא סימבולית לניצחונו כמו בחצוצרת-המלחמה. הצד המנצח, כובש ומכניע את "אויבו", באופן סמלי, בתקיעה בחצוצרה. ואיפה? בלב-ליבה של שכונה ערבית.

סיכום

הרומאן "חצוצרה בוואדי" עוסק בעיקר בהתמודדות של הפרט בסביבתו ולמול החברה בה הוא חי. גם מצד הגיבורה הראשית וגם מצד הדמות המשנית. ההתמודדות נעשית בשני מעגלים: המעגל הראשון, הרחב יותר, זוהי התמודדות של הפרט החי במיעוט מול החברה הכוללת; הודא קָבַת ללאום הערבי, חיה בסביבה ובחברה ישראלית-יהודית, בעיר מעורבת כשהרוב בה יהודי, והיא המיעוט. לא רק זאת אף זאת; היא מיעוט בתוך מיעוט. היא ערביה נוצרייה ובתור שכזו היא מודעת לכך שהנוצרים בקרב המיעוט הערבי הם בעצמם מיעוט, כשהרוב, מוסלמים. ברוב המקרים כשמיעוט חי בתוך מיעוט, המיעוט הקטן מנסה לפלס דרכו ולהשתלב במרחב המיעוט בה הוא חי, באמצעות הקצנת-יתר. מה שנקרא "להיות יותר צדיק מהאפיפיור" כדי להוכיח שהוא נאמן למיעוט יותר מאחרים. לדבר יש משמעות בעיקר, כאשר הודא נאלצת להתמודד עם הידיעה, שהיא הולכת להתחתן עם יהודי השייך לרוב, שגרם למותו של בן-דודה, הלוחם נגד היהודים. זה נראה בעיני הערבים המוסלמים, לא רק כמעשה בגידה בעם הערבי, אלא חילול השם ממש! לכן האם כל-כך נחרדת מהמחשבה שהודא תחתן עם אלכס, לאחר שנודע על מותו של הבן-דוד.

מנגד, גם אלכס נאלץ להתמודד כמיעוט בחברה היהודית הכוללת. הוא עולה חדש מרוסיה, מנותק מיהדות ומשחרר מעכבות של כל ישראלי ויהודי ביחסיו עם הערבים. געגועיו לרוסיה ולתרבות אחרת שבה גדל והתחנך מפנימים ומגבירים את הבנתו, לרצות להתקרב ולהתחבר אל המיעוט המנוגד. הודא היא נציגתו של אותו מיעוט, ועל כן הקשר ביניהם, מבחינתו, טבעי ורצוי.

במעגל השני, הפנימי יותר, הודא, הגיבורה הראשית, נאלצת להתמודד בתוך המסגרת המשפחתית הלוחצת. היא מתקרבת לגיל "מאוחר" ועדיין אין לה חתן. גופה ומראה אינם מוצאים חן לא בעיניה ולא בעיני סביבתה. היא נקרעת בין שני העולמות האלה. מצד אחד הנורמות הנוקשות של החברה הערבית ביחסם לבחורה רווקה ובתולה, שהגיע לפרקה ואין לה באופק חתן.

ומצד שני הרצון שלה להשתחרר ולפרוק את המטען הרגשי והפיזי שמצטבר בתוכה (היא מוכנה אפילו להיאנס ע"י הסרסור, בהזיותה) ובעיקר להשתייך לחברה היהודית והישראלית. היא מודעת למחיר הכבד שאחותה מרי משלמת בגלל הנורמות האלה (היא נאנסת ע"י זוהיר ונכנסת להריון לא רצוי, ואינה מעיזה לספר את זה לאמה או לסֶפֶה. רק להודא אחותה) מרי מִתְחַבֵּלֶת תחבולות איך לצאת שלמה מהמצב אליו היא נקלעה. ומצליחה בכך. וְאוֹחִיד יהפוך לבעלה למרות היותו מאוס בעיניה, כשהוא מאמין שהוא הוא האב המאושר.

גם אלכס מתמודד במעגל פנימי יותר, בתוך משפחתו, הוריו. מלבדס הוא צריך לדאוג לעצמו. הוא עובד בנמל בסבלות, לומד בערב בטכניון, אבל הוא גם "יתום" מאב ואֵם, באופן סמלי. אמו ואביו חיים ו"בועטים" לכל עבר. הוא צריך לדאוג להם ולהתמודד עם אמו, המתוארת כחצי-משוגעת, וממרת לו את החיים וכמעט פוצצה את מרקם היחסים שלו עם הודא: היא מאשימה את הודא ב"גניבת" בנה אלכס. משתלטת עליו, כדי שיהיה שלה בלבד. האֵם לא מוכנה לחזור לבית-האבות. היא רוצה לחיות עם אלכס בחדרו, אפילו עם הודא ביחד, ובלבד שלא תיפרד ממנו. הודא מסכימה גם לכך בלית ברירה.

אלכס נמצא בקונפליקט פנימי ואינו יודע כיצד להתמודד עם אמו. אלכס והודא, מתחברים ברגשי-אהבה נאיביים, כאקט של "בעיטה בכל המוסכמות". הודא הבחורה הערבייה, מסכימה ומוכנה להתגייר ולהיפך לישראלית ויהודיה לכל דבר. אהוּבָה הולך למילואים והיא נוהגת בהתאם, בדומה לכל בחורה ישראלית ביחסה לבעל ההולך למילואים. אלכס מוכן לשאת בחורה ערבייה וחי בלב שכונה ערבית. ברגעים אלה הודא משוחררת מכל קונפליקט, אולם לאחר הנסיעה לאילת, כשהיא מודעת להריונה, נופלת עליה הידיעה על מות בן-הדוד מלבנון. מה עוד, שאלכס, גם הוא נהרג בשרותו במילואים בטרם הודא הספיקה להתגייר והתינוק ברחמה דורש את חייו. היא אינה יודעת אלו חיים תיתן לעובר שטרם נולד. הקונפליקט נשאר פתוח וגם הרומאן אס-כן, *פתוח. (רומאן פתוח/סגור ; ראה במונחים עמ' 92).

הודא אינה יודעת איך תִּגְדֵל את הילד ומה יהיה עתידו. האֵם יִגְדֵל כיהודי-ישראלי? ומשמעות הדבר שהתינוק הזה, בנו של אלכס, יגדל ויתגייס בעתיד לצה"ל ויילחם נגד הערבים, ואולי אפילו נגד אחד מקרוביה ממש. לא ברור לה גם איך תקבל אותו החברה היהודית-ישראלית? כי הוא בנה של בחורה ערבייה. האם יהיה נאמן ללאום של אמו כנגד היהודים, או נאמן ללאום של אביו כנגד הערבים? מצד שני איך תקבל אותו החברה הערבית? האם יוטבע עליו הקלון של ילד שנולד מחוץ למסגרת הנישואין, ואות-קין של ממזר יהודי על מצחו!! (כידוע בחברה הערבית לאומיותו של הילד נקבעת על פי מוצא אביו ולא על פי מוצא האֵם) בכל מקרה מכל הקונפליקטים האלה, שום דבר טוב לא ייצא לה מזה. הילד הזה לא יהיה מקובל בחברה הישראלית היהודית ויהיה תמיד חשוד מבחינת נאמנותו לעם ולמדינה. גם בחברה הערבית הוא לא יהיה מקובל בשל היותו בנו של יהודי וגם ממזר, והיא עצמה, תיחשב כמופקרת, ובוודאי שלא יהיה לה כל סיכוי להינשא בעתיד לבחור ערבי, לא נוצרי ובוודאי לא מוסלמי. היא תיחשד גם בנאמנות כפולה, מצד הלאום הערבי-פלישתנאי, ומצד הלאום היהודי. התוצאה תהיה שלא תמצא את מקומה לא בחברה הערבית ולא בחברה היהודית.

הרומאן פורש בפנינו את המורכבות של חיינו כאן בישראל. במיוחד כשבאים ומתחברים דמויות ונפשות תמימות בתפיסת-עולמם ומתנהלים ככל אדם עלי אדמות; מתאהבים, שמחים ומזדווגים ורוקמים חלומות משותפים לחיים משותפים כמו בכל מקום אחר בעולם, אולם בשל מורכבות החיים כאן בישראל, והמורכבות של הסכסוך הישראלי-ערבי, הופך מפגש תמים בין בחור לבחורה משני לאומים שונים, לפצצה חברתית מתקתקת ולקונפליקט טראומתי שקשה להבין ולחזות את סופו. על-כן הספור ספור פתוח.

המסר הרעיוני שבבסיס הרומאן הוא הרצון לחיות בדו-קיום בשלום בין כל אזרחי המדינה, ערבים-נוצרים-מוסלמים ויהודים. רעיון שסמי מיכאל הסופר תומך נלהב שלו. המחבר ניסה למסד את הרעיון ע"י קשרי אהבה שתחפה על הכול, אבל הוא נחמץ בשל דעות קדומות, קיצוניות משני מרכיבי האוכלוסייה הישראלית, ערבים ויהודים, אי השלמה לקבל את הזולת, השונה והחריג. אלכס הוא חריג בחברה היהודית בגלל שהתחבר עם ערביה ומוכן לשאתה לאישה, על אף נכונותה להתגייר, אך החשדנות והניכור עדיין קיימים. גם הודא כך בחברה הערבית. "מעוזה" להתחבר עם יהודי ישראלי המשרת במילואים ומוכנה להתגייר למענו. היא "בתולה זקנה" ונהנית לקרוא את שירי יהודה עמיחי... וחגי הדו-קיום בין כל מרכיבי האוכלוסייה הישראלית נמוג. אולם סמי מיכאל משאיר פתח-תקווה לרעיון, בזה שהוא מותיר את הרומאן פתוח ולא סותם את הגולל על הרעיון.